

Ю.П. Макарчук
(м. Київ)

ІВАН ФРАНКО ПРО ТВОРЧІСТЬ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У XXI ст. політична ситуація в незалежній Україні змушує вивчити і переоцінити роль інтелігенції, осмислити її важливе значення у розвитку суспільства.

Сьогочасне українське суспільство стоїть на порозі відродження духовних цінностей, національних традицій. Інформацію про історію цих процесів можна почерпнути з творчого доробку І. Нечуя-Левицького.

Вивчення проблеми характеризується непослідовністю та політико-ідеологічними штампами. Виникає необхідність із нових позицій саме інтелігенції оцінити значимість ідей Івана Семеновича.

Одним з дослідників його життя став І. Франко. Він не тільки прагнув описати І. Нечуя-Левицького, як інтелігента рубежу XIX–XX ст., а й намагався оцінити роль останнього в становленні національної ідеї українського народу.

Вітчизняна класична література у всі часи мала великий вплив на патріотичну громадськість. Упродовж кількох століть поневолення України саме вона акумулювала в собі державницькі ідеї та високі духовні змагання її творців. Нині у період піднесення інтересу до історичного досвіду, культурної спадщини вона відкриває нові можливості для соціально-моральних і естетичних пошуків, сприяє формуванню національної свідомості.

Для свідомого громадянина нагальною потребою завжди є пізнання світу в усій його багатогранності, гармонії й суперечностях, а також себе як складової родини, роду, народу. Цей процес складний і тривалий, оскільки довгий час на політичному, соціальному та духовних рівнях проводилася русифікація українського народу. Наслідки її бачимо й сьогодні в державних установах, вищих навчальних закладах, школах, церкві, родині.

Мине ще не одне десятиліття, доки ми позбавимося ідеологічної заангажованості, позбудемося рабської психології, як це робили корифеї української культури кінця XIX ст., відігравши неоціненну роль у самовизначенні та самоусвідомленні українців як нації¹.

Головним джерелом для даного дослідження є стаття І. Франка, приурочена до ювілею І. Нечуя-Левицького. Саме в ній Іван Якович назвав письменника великим артистом зору, колосальним всеобіймаючим оком України: „Те око обхапує не маси, не загальні контури, а одиниці, зате обхапує їх із незрівнянною бистротою і точністю, вмiє підхопити відразу їх характерні риси і передати їх нам із тою випуклістю і свіжістю красок, у якій бачить їх сам.”²

Автор статті характеризує не лише постать Івана Семеновича, а й звертає увагу на суспільно-політичні процеси кінця XIX – початку XX ст.³ Він зауважує, що творчість цього письменника припадає на складний період у політичному і культурному житті України, коли точилися гострі суперечки навколо національного питання. В полеміці з проблеми утвердження єдиної української мови два митці І. Франко та І. Нечуй-Левицький обстоювали науково обгрунтовану думку, що лінгвістичні питання, як і національні у цілому, мають підпорядковуватися загальнодемократичному визвольному рухові, боротьбі за соціальні й національні права народу⁴.

І. Франко відмічає, що в часи дії Валуєвського циркуляра (1863) та Емського акта (1876) літературознавча та історична наука переживала добу застою і летаргічного сну, відсутність будь-якого прояву українського свідомого життя чи у галузі громадської думки й руху, чи наукової праці або художньої творчості. Але всупереч усім

заборонам творча робота будівників української культури не припинялася. Навіть за цих умов інтелігенція знаходила певні форми вияву результатів своїх змагань: працювала над вивченням „південно-руської” історії, студіювала „малоруську” філологію, надаючи усьому тому лояльної форми, уникаючи драгівливого, непримиренно-войовничого тону. Саме таким був І. Нечуй-Левицький „В ньому було щось непохитне і незмінне, але се не були ніякі партійні програми ані тези, се було його зовсім елементарне, не підлягаюче ніякій дискусії становище національне, українське. Він був українцем і українським, виключно українським письменником.”⁵

У той час як на території України відбувався стрімкий процес формування політичних партій із статутами й програмними документами, серед них найвпливовішими були Революційна українська партія (1900), Українська національна партія (1902), Українська соціал-демократична робітничка партія (1905), Українська демократична партія (1905), Українська радикальна партія (1905), Українська демократично-радикальна партія (1905),⁶ І. Нечуй-Левицький залишався безпартійним і, як зазначав Іван Якович, „І. Нечуй-Левицький не був публіцистом, не був борцем, ані полемістом, не був чоловіком партії, прихильником такої чи іншої політичної доктрини чи програми...”⁷ В пору, коли вся інтелігентна Україна плавала в соціалістичних теоріях – ні, в надії на близьке осущення соціалістичних ідей, він малює в „Кайдашевій сім’ї” ярку картину розпаду українського патріархалізму під впливом індивідуалістичних змагань кожного її члена. В пору, коли многі українці під впливом кепсько переварених Марксових ідей говорили про konieczність перейти й українському народові через алембик фабрично-капіталістичного ладу і навіть уважали пожаданим зріст того ладу та пролетаризації селянських мас як неминучої умови настання нового, кращого ладу, він у своїй „Бурлачці” малює шматочок страшного процесу тої пролетаризації та того фабричного ладу і кінчить таки поворотом живої людини до селянського побуту⁸.

Як й І. Франко, Іван Семенович вбачав відродження національних традицій у розвитку рідної мови. Для двох митців є важливим привнести до українських шкіл навчання рідною мовою, що є запорукою повноцінного розумового та емоційного розвитку людини. Метою національного виховання вони вбачали у всебічній підготовці до здійснення найвищого ідеалу нації – осягнення власної державності, до чинної творчої участі у розбудові рідної духовної й матеріальної культури, а через неї до участі у вселюдській культурі. Національне виховання в своїй найглибшій сутності – це творення і безупинне вдосконалення нації⁹. Саме такі думки висловлюють І. Нечуй-Левицький у статті „Російська народна школа на Україні” (1889) та І. Франко у розвідці „Наші народні школи та їх потреби” (1892)¹⁰.

Іван Якович, характеризуючи суспільно-політичний процес кінця ХІХ ст., робить акцент на тому що І. Нечуй-Левицький на відміну від інших інтелігентів, коли всі ринулися у політичне життя й створювали партії, пише низку науково-популярних нарисів про минуле України: романи „Гетьман Іван Виговський” (1889), „Князь Єремія Вишневецький” (1897), повісті „Афонський пройдисвіт”, „Поміж ворогами”, „Над Чорним морем”, „Скривджені і не скривджені” та багато інших. Іван Семенович продовжує літературно-критичну й публіцистичну діяльність, що знайшло відображення у статтях „Українська поезія” (1906), „Українська декаденщина” (1913), „Хто такий Шевченко” (1913), „Апокаліптична картина в Києві” та інші. І. Франко називає ці праці творами для українського народу, які не дозволяють забути його традиції й відображають суспільно-політичне життя України різних часів¹¹.

Іван Якович також у статті „Ювілей Івана Левицького (Нечуя) не оминає увагою і зауважити про мову письменника. Се переважно буденна мова українського простолуду, проста без сліду афектації, але проте багата, колоритна і повна тої природної грації, якою вона визначається в устах людей з багатим життєвим змістом.

Левицький ніде не ганяється за язиковими ефектами, не стає на котурни, а коли де й попадаються у нього чисто язиково ефективні місця (відомий опис невдалого феєр-верка: тріснуло, блиснуло і показався синенький димок), то вони приходять якось так ненароком, самі собою, немов без волі автора, мов граціозні рухи у вродливої, здорової людини.”¹²

Дуже вдало автор статті характеризує І.Нечуя-Левицького як письменника – зображувача людських характерів у певних соціальних групах. Так дуже виразно заявлено про постать нової людини – інтелігента кінця XIX ст. в творі „Хмари” де Іван Семенович зобразив головного героя Радюка як справжнього українця, котрий умів шанувати народні традиції. „ Критики дорікали йому, що в „Хмарах” у фігурі старого Лемішки звеличив старе міщанське самодурство, а в фігурі Радюка дав карикатуру „нового чоловіка”. Він змалював поляків, Лемішок, Радюків таких, яких бачив, без ніякої тенденції, а вже панове критики, судіть їх, міряйте їх, як знаєте. Він же не вливав в них своєї душі, не робив їх тубою своїх тенденцій, а схопив їх живцем із життя, таких, яких бачив, знав, зрозумів.”¹³

Погляди двох українських митців становлять знаменну епоху в історії України. Їх знання й творче застосування є надійною основою для відродження та розвитку національної ідеї в умовах самостійної Української держави.

А розвиток української культури став логічним продовженням духовних пошуків народу попередньої доби, спробою врахувати здобутки світового досвіду, своєрідною предтечею культурного оновлення XX ст.

¹ Гнідан О., *Дем'янівська Л.* Історія української літератури XIX ст. (70–90-ті роки). – К., 2003. – Кн.1. – С.3.

² Франко І. Ювілей Левицького (Нечуя) // Франко І. Збір. тв.: У 50-т. – К., 1982. – Т. 35. – С.370.

³ Там само.

⁴ Гнідан О., *Дем'янівська Л.* Вказ. праця. – С.260.

⁵ Франко І. Вказ. праця. – С.370.

⁶ Бойко О. Національний рух на початку XX століття // Історія України. – К. – 2005. – С. 285.

⁷ Франко І. Вказ. праця. – С.371.

⁸ Там само. – С.372.

⁹ Франко І. Життя і побут сучасного селянина на Україні і у Франції // Франко І. Збір. Тв.: У 50-т. – К., 1980. – Т. 26. – С.62–66.

¹⁰ *Нечуй-Левицький І.* Збір. Тв. у 10-ти т. – К., 1968. – Т. 10. – С.7–17.

¹¹ Франко І. Ювілей Левицького (Нечуя) // Франко І. Збір. Тв.: У 50-т. – К., 1982. – Т. 35. – С.373.

¹² Франко І. Названий твір – С.377.

¹³ Франко І. Названий твір – С.375.